

ARCHITEKTURA VE FOTOGRAFIÍCH VÁCLAVA MENCLA

SBÍRKA FOTOGRAFICKÉHO MATERIÁLU Z OSOBNÍHO FONDU DOBROSLAVY A VÁCLAVA MENCLOVÝCH V ARCHIVU NÁRODNÍHO MUZEA¹

KATEŘINA PAŘÍZKOVÁ

Manželé Václav a Dobroslava Menclovi zemřeli v roce 1978 po nezaviněné automobilové nehodě a jejich rozsáhlá pozůstalost byla převedena Archivu Národního muzea (dále jen ANM). Nedávno byl tento osobní fond uspořádán do jednoho celku, který tvoří přes tři tisíce tři sta inventárních čísel. Obsahuje kromě značného množství písemného materiálu z výzkumné činnosti manželů Menclových (rukopisy, přípravný materiál, výpisky, nákresy) také ikonografický materiál. Jedná se o značný konvolut plánů, a to jak indikačních a situačních skic měst a obcí, tak plánů jednotlivých staveb (hrady, kostely, kláštery, městské domy, lidová architektura). K výše zmíněnému patří ještě velké množství papírových fotografií, nad kterými převažují skleněné a plastové negativy a diapositivy. Fotografické archiválie pocházejí jak z činnosti Václava Mencla, jeho ženy a jejich spolupracovníků, tak profesionálních fotografů. Osobní fond Dobroslavy a Václava Menclových má rozsah 28,43 bm, po jeho nedávném uspořádání z něj bylo vyčleněno 15,29 bm písemného materiálu. Sem byly k jednotlivým objektům zařazeny i fotografie na papírové podložce, pohlednice, skici a plány. Zbytek fondu tvoří negativy a diapositivy, jejichž autorem je z převážné většiny Václav Mencl. V současné době probíhá v ANM digitalizace těchto materiálů. Hotové jsou již všechny deskové skleněné negativy, kterých je celkem 1 231 kusů, z nichž byla nepatrná část vyřazena a předána k restaurování. Počet listových negativů na plastové podložce přesahuje číslo osmnáct tisíc, počet diapositivů v kovových i plastových rámečcích se pohybuje okolo tří tisíc. Jejich přesný počet i obsah budeme znát až po celkové digitalizaci, která právě probíhá. Po jejím dokončení budou všechny fotografické materiály elektronicky zpřístupněny.

Život Václava a Dobroslavy Menclových

Doc. Dr. techn. Ing. arch. Václav Mencl (*16. 1. 1905 Plzeň – †27. 7. 1978 Sušice). Syn ředitele stavebního úřadu v Plzni po maturitě na zdejší reálce pokračoval v rodinné tradici a vystudoval Fakultu architektury a pozemního stavitelství na ČVUT v Praze (obr. 1). Při studiu docházel na přednášky a semináře na Teologickou a Filozofickou fakultu UK. Václav Mencl se samostudiem a dychtivostí

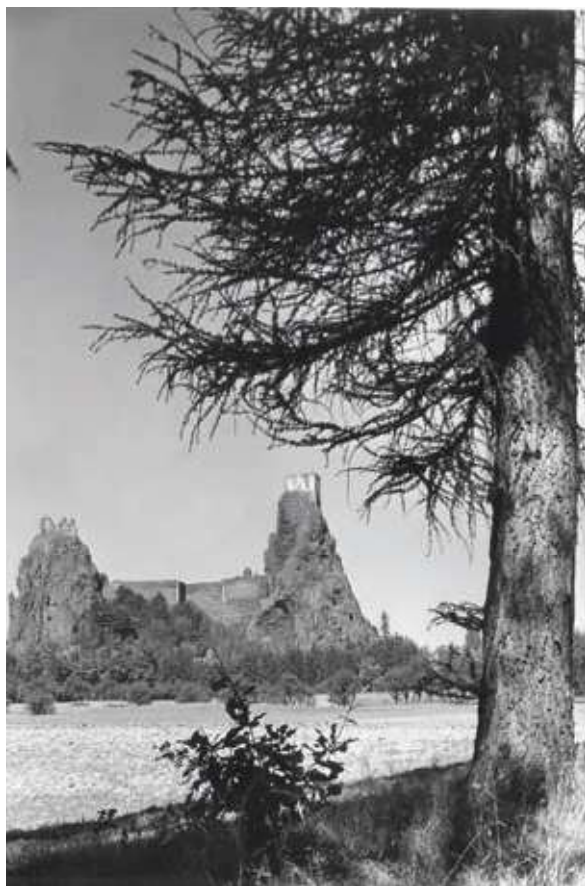

Obr. 1 Ateliér J. F. Langhans. Václav Mencl, maturitní fotografie. Plzeň, 1923, pozitiv 105 × 63 mm. Archiv Národního muzea (dále ANM), fond D. a V. Menclovi, inv. č. 3157_1

po poznání zabýval vedle architektury také archeologií, etnografií, památkovou péčí, dějinami umění, pedagogikou a filozofií. Tento interdisciplinární přístup mu byl vlastní po celou dobu jeho dlouhého vědeckého života a dodnes přináší své plody. V roce 1930 se oženil s profesně stejně zapálenou Ing. arch. Dobroslavou Vavrouškovou (*2. 1. 1904 Přerov – †19. 11. 1978 Plzeň).

Obr. 10 Mencl, Václav. *Detail vrat u statku v Račicích u Zbečna*. Nedatováno, pozitiv, 88 × 130 mm. ANM, fond D. a V. Menclovi, inv. č. 3068_17

Obr. 11 Mencl, Václav. *Hrad Trosky*. Nedatováno, pozitiv, 178 × 126 mm. ANM, fond D. a V. Menclovi, inv. č. 1164_31

Václav Mencl svou schopnost citlivě vnímat historické objekty a přírodní scenérie dokázal zúročit také jako poradce československých filmařů, se kterými konzultoval a vybíral vhodné filmové lokace exteriérů i intereriérů nejen pro filmy s historickou tematikou. Úzce spolupracoval například s režiséry Otakarem Vávrou a Františkem Vláčilem, kterým určitě posloužila Menclova bohatá sbírka diapositivů, stejně jako jemu samotnému například k přednáškám. Svou pedagogickou činnost totiž neukončil úplně. Jakmile se situace uvolnila, přednášel o architektuře alespoň studentům DAMU a FAMU. Na počátku sedmdesátých let minulého století, v době, kdy Mencl odešel do důchodu, začal intenzivněji pracovat na svých *Dějínách architektury*. Ve stejné době založil Jaroslav Frič tvůrčí skupinu SCARS zabývající se audiovizuálními výstavními projekty. Jejich práce nebyla určena pouze pro tuzemské projekty, ale úspěšná skupina pracovala pro zahraniční zákazníky prakticky napříč celou zeměkoulí. Ke spolupráci s nimi byl přizván i Václav Mencl. V letech 1969–1973 tak dostal úžasnou příležitost procestovat celou západní a jižní Evropu, přínosem pro jeho práci na *Dějínách architektury* byla i výprava do dalekého Íránu (Persie). Na všech těchto cestách intenzivně fotografoval. Jeho očekávaná kniha však zůstala pouze v rukopise. V současné době postupně vychází toto dílo ve spolupráci památkových ústavů České a Slovenské republiky. První díl, představující architekturu starověku, byl vydán v lednu roku 2020 a je samozřejmě doplněn mnoha autorovými fotografiemi (obr. 12).¹¹

Obr. 15 Pařízková, Kateřina. Původní uložení Menclových diapositivů do šuplat z pravítek. Praha, 2020, digitální fotografie

Obr. 16 Mencl, Václav. Polygonální stodola v Durdicích u Votic. 60. léta 20. stol., barevný diapositiv, 23 x 32 mm. ANM, fond D. a V. Menclůvi, inv. č. D_LA_072

Obr. 19 Pařízková, Kateřina. *Menclovův fotoaparát s příslušenstvím*. Praha, 2020, digitální fotografie. ANM, fond D. a V. Menclovi, inv. č. 3298

Závěrem

Stopy po Menclově fotografické činnosti najdeme také u různých stavebněhistorických průzkumů v centrálním i v oblastních archivech Národního památkového ústavu ČR, v již zmíněném Archívu Památkového úřadu Slovenskej republiky i v soukromých rukou. Přesto je sbírka Menclových fotografií v ANM bezesporu nejrozsáhlejší (obr. 20). Zde uložené poznámky z výzkumů, nákresy, plány, fotografie a historické pohlednice, jakož i výše zmíněné soubory negativů a diapositivů z let 1925–1978 jsou dodnes jedinečným těžištěm výzkumu pro badatele z oboru archeologie, architektury i historie. Největším přínosem pro ně je pečlivá a přesná dokumentace, zaměření, kresba, fotografie a nakonec přesná analýza a interpretace poznaného. Všechny digitalizované snímky v ANM bude potřeba časem prověřit a opravit ty chybně zařazené či pojmenované, protože některé obálky s negativy

a rámečky s diapositivy nebyly popsány, některé byly badateli dokonce zpřeházené. Abychom nebyli pouze kritičtí, některé naopak jiní badatelé dodatečně určili a popsali. Zdaleka se však nepodařilo určit všechny fotografované lokality. Také je potřeba zhodnotit autorsky nepopsané snímky a rozhodnout, zda je jejich autorem Václav Mencl. Výsledky bádání manželů Menclových se staly výstupem mnoha nových studií, také řada článků v našem i slovenském tisku byla publikována právě díky jejich pozůstalosti. Přesto se ještě dnes, důsledkem odborného archivního pořádku, najdou složky, které přinášejí nové, dosud nezveřejněné skutečnosti. A k nim je nutno přiřadit i dosud nezveřejněné negativy a diapositivy z pozůstalosti Václava Mencla v ANM. Jejich digitalizace, která právě probíhá, je důležitým krokem pro jejich jednodušší zpřístupnění badatelům.

ANALÝZA KOLOROVANÝCH FOTOGRAFIÍ ZE SBÍRKY JINDŘICHA VÁVRY

LUCIA HORUCKOVÁ

Úvod

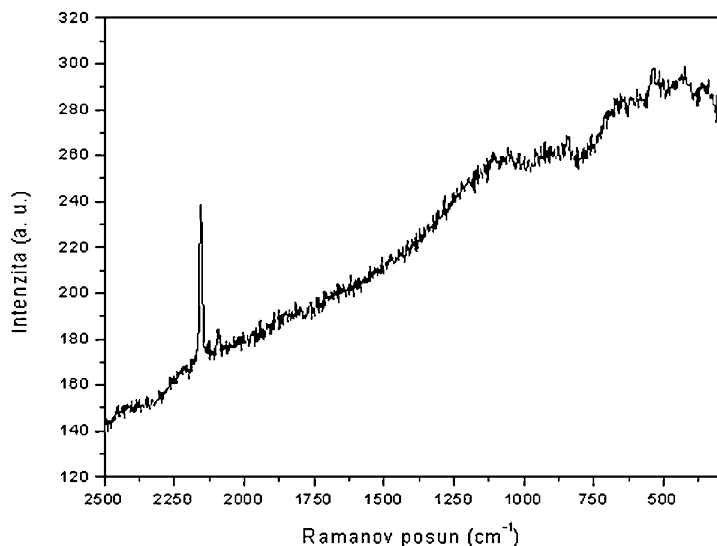
Sbírka fotografií lodního lékaře a botanika Jindřicha Vávry, se kterou jsem měla příležitost se blíže obeznámit, je uložena v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Kolekce čítající na tisíc tři sta fotografií vznikala během Vávrových plaveb v letech 1857–1879, jádro sbírky v letech 1868–1873.¹ Sbírka sestává z albuminových fotografií různých formátů adjustovaných dle velikosti a žánrového seskupení na rozměrnějších kartonech. Soubor mnoha autorů z různých částí světa je výjimečný nejen svou historicko-dokumentární hodnotou, ale i odlišnými příklady technického provedení. Některé fotografie sbírky jsou kolorované, přičemž lze pozorovat rozdíl ve způsobu nanášení barev. Pro bližší identifikaci kolorantů jsem nechala provést na některých fotografiích Ramanovu spektroskopii,² kterou provedl RNDr. Vladimír Kopecký Jr., Ph.D., na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze. Výsledky jednotlivých analýz zpracovala Mgr. art. Zuzana Machatová, Ph.D. Shrnutím analýz dovozují, že sbírka fotografií Jindřicha Vávry poskytuje přímý doklad o rozdílnostech samotného způsobu kolorování, které se v éře převládající techniky mokrého kolodiového procesu zejména mezi Evropou a východní Asií díky odlišné malířské tradici mohlo odlišovat.

Řecko

Vynález fotografie po roce 1839 poskytl také nové možnosti a inspirace pro cestovatele. Vylepšená doprava, zejména pak postupný nárůst železničních sítí a pokrok v lodní dopravě přímo vybízely k cestám do blízkých i vzdálených zemí. Oblíbenou zastávkou k cestám na Blízký východ bývalo Řecko. Návštěvy turistů ze západní Evropy podnítily zájem o fotografování významných míst a památek. Zahraniční fotografové poskytovali lekce fotografování a prodávali fotografická vybavení v Aténách zhruba od roku 1846. O tzv. upomínkové fotografie, které sloužily jako suvenýry, narůstal ze strany turistů zájem, a proto se tvorba fotografií postupně přizpůsobila jejich požadavkům. V raném období vznikaly fotografie s významnými antickými památkami, později se fotografové začali orientovat i na jiné žánry. Vyhledávanými se staly postavy v lidových krojích a historických kostýmech.³

Obr. 1 Damianos, G. Griechenland, Männer aus Syra [Řecko, muži z ostrova Syros]. Patrně z let 1875–77, pozitiv, 91 × 59 mm. Etnografický ústav Moravského zemského muzea (dále EÚ MZM), Sbírka Jindřicha Vávry, kart. 428, album V, vizitka 733

Obr. 3.a Ramanovo spektrum zeleného kolorantu odpovídá spektru pruské modří a chromové žlutí. „V spektre evidujeme na fluorescentnom pozadí pásy pruskej modrej. V ramanových spektrách charakterizujú pruskú modrú obvykle tri pásy – pás $\nu(\text{C}\equiv\text{N})$ pri 2154 cm^{-1} . Pri 2019 cm^{-1} potom evidujeme pás, ktorý zodpovedá $E_g \nu(\text{CN})$ [Fe(II), Fe(III)]. V náznaču sú prítomné pri 537 a 605 cm^{-1} , ktoré zodpovedajú vibrácií Fe-C mriežky. Ďalej v spektre pozorujeme slaboznačené pásy charakteristické pre chromovú žltú – pás pri 845 cm^{-1} ktorý zodpovedá $\nu_{as}(\text{CrO}_4)$, ako aj pás pri 356 cm^{-1} , ktorý je typický pre deformačnú vibráciu $\delta(\text{CrO}_4)$. Prítomnosť pásov pri 1110 a 1056 cm^{-1} napovedá o prítomnosti olovenej bieloby. V tomto prípade je však potrebné meranie doplniť o analýzy komplementárnou metódou – FTIR a prvkovou analýzou (napr. XRF).“ In: MACHATOVÁ, c. d.

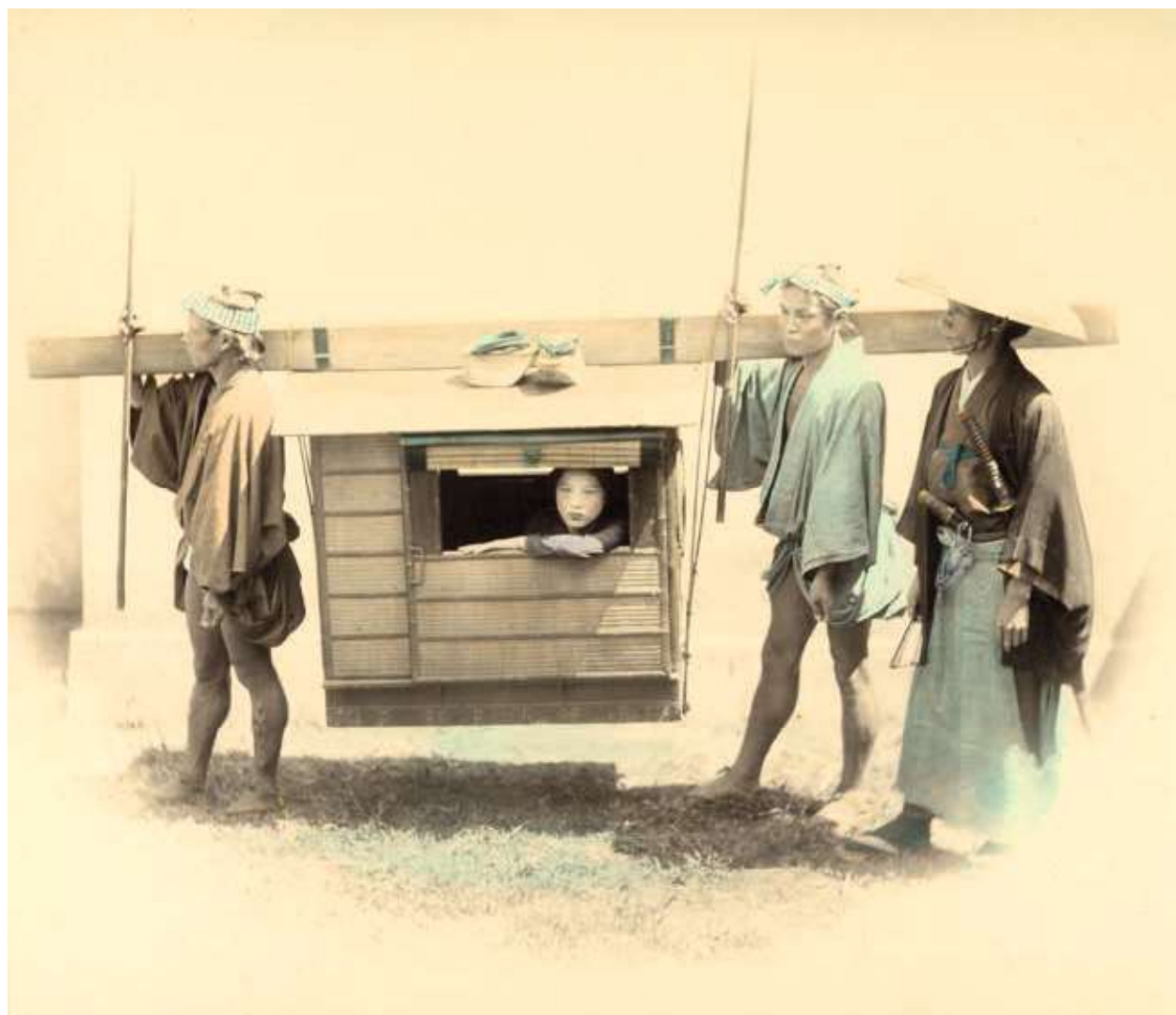
Evropské kolorované albuminové fotografie se obecně vyznačují sytými, hutnějšími a méně precizními nánosy barevných vrstev. V případě řeckých vizitek se jedná o techniku akvarelu a kvaše. Oproti tomu ve stejném čase, ale na Dálném východě, existoval odlišný způsob kolorování, který uplatňoval jemnější a preciznější styl nanášení barev. Pro porovnání ilustruji řeckou vizitku vyobrazující ženu s bohatě nanesenými barvami (obr. 4a) a japonskou vizitku vyobrazující muže s jemně kolorovaným tetováním (obr. 4b).

Obr. 4a Griechenland, Frau aus der Umgeb. v. Athen [Řecko, žena z okolí Atén]. 1875–77, pozitiv, 90 x 59 mm, kolorováno. EÚ MZM, Sbíрка Jindřicha Vávry, kart. 428, album V, vizitka 732

Japonsko a Čína

Dobové fotografie ze sbírky Jindřicha Vávry výstižně dokládají, že tradice ručního kolorování albuminových fotografií se uplatňovala spíše v Asii, nežli v Evropě, a že samotný styl kolorování fotografií se mezi Japonskem a Čínou nijak zvlášť nelišil (obr. 5a, obr. 5b). Tento fakt nepochybně ovlivnili evropští fotografové, kteří zprvu působili v Číně a své zvyky přenesli i po přestěhování do Japonska, které se až po roce 1854 začalo oficiálně otevírat západní vědě a technologiím zahrnujícím i samotnou fotografii. Mezi rané fotografy se řadil například William Saunders, který nejprve působil mnoho let jako fotograf v Číně a v roce 1862 také v Japonsku. Ve Vávrově kolekci je několik Saundersových kolorovaných snímků.

Dalším z raných fotografů byl světoznámý Felice Beato, který po odchodu z Číny začal působit v japonské Yokohamě. V 70. letech 19. století pro něj pracovalo osm japonských asistentů, z toho čtyři fotografové a čtyři koloristé. V letech 1863–1877 vytvořila Beatova firma na tisíce fotografií. Nejen Beato, ale i jeho nástupci se s oblibou věnovali fotografování japonských gejš, zvláště pak neméně populárnímu fotografování „žen lehčích mravů“. Beato vyobrazování těchto žen s erotickým podtextem esteticky transformoval do fotografických scén. Příkladem vyobrazení japonských nevěstinců nebo pohledů do lázní jsou kolorované fotografie z Vávrovy sbírky zachycující uměleckou reprodukci (obr. 6). Po odchodu z Japonska Beato svá

Obr. 5a *Japan, Norimon* [Japonsko, nosítka]. 1872–73, pozitiv, 205 × 255 mm, v částech jemně kolorováno. EÚ MZM, Sbírká Jindřicha Vávry, kart. 252, album III